

Чеберяк А. М.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету
<https://orcid.org/0000-0003-4661-8263>*

МОВЛЕННЄВА АГРЕСІЯ В ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей виявлення мовленнєвої агресії в політичному дискурсі США на матеріалі передвиборчих дебатів Дональда Трампа та Камали Гарріс.

У ході дослідження було встановлено, що виборчі перегони в США характеризуються жорсткими риторичними прийомами, спрямованими як на привернення уваги виборців, так і на дискредитацію опонентів. Політики активно використовують мовленнєві засоби впливу для мобілізації електорату, а мовленнєва агресія стає у цьому контексті інструментом не лише боротьби, а й демонстрації лідерства, риторичної переваги та стратегічної домінації.

Аналіз наукових публікацій виявив, що в сучасній лінгвістиці паралельно існує кілька термінів на позначення виявів агресії у мовленні: вербальна / мовленнєва / комунікативна / словесна / мовна агресія, але найчастотнішими є саме мовленнєва або вербальна агресія. Узагальнюючи дефініції вітчизняних науковців, вважаємо, що мовленнєва агресія – це спосіб навмисного мовленнєвого впливу на адресата з метою дискредитації, применшення авторитету, знецінення, образи, приниження честі і гідності.

Досліджено, що одним із найбільш деструктивних проявів мовленнєвої агресії є інвектива, яку розуміємо як будь-який вербально виражений прояв агресивного ставлення до опонента. Вона може виявлятися на різних мовних рівнях за допомогою лексичних, граматичних і стилістичних засобів, втілюватися у певних способах оформлення думок і структуруванні тексту.

Аналіз мовного матеріалу дозволив стверджувати, що Дональд Трамп та Камала Гарріс у дебатах 2024 року активно застосовували мовленнєво-агресивні стратегії, що проявлялися у формі політичної полеміки, провокацій, критики, нападок, порівнянь, ярликів, а також у структурі дебатів, коли опоненти взаємно знецінювали позиції один одного. Засобами реалізації агресивного змісту найчастіше були лексичні одиниці з негативно-оцінною семантикою, контекстуальні пейоративи та стилістично марковані одиниці та фігури мовлення.

Ключові слова: мовленнєва агресія, вербальна агресія, політичний дискурс, інвектива, засоби вираження мовленнєвої агресії.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Поняття мовленнєвої агресії посідає важливе місце в сучасній лінгвістиці, оскільки воно безпосередньо пов'язане з вивченням міжособистісної комунікації, політичної риторики, маніпулятивного мовлення, конфліктних ситуацій та формуванням громадської думки. У політичному дискурсі мовленнєва агресія виконує не лише експресивну функцію, але й є інструментом політичної боротьби та позиціонування кандидата у масовій свідомості виборців.

Політичний дискурс, як вид інституційного дискурсу, характеризується високим ступенем прагматичної навантаженості. Особливо це простежується у період передвиборчих кампаній, коли політики активно використовують мовленнєві засоби впливу для мобілізації електорату. Мовленнєва агресія стає у цьому контексті інструментом не лише боротьби, а й демонстрації лідерства, риторичної переваги та стратегічної домінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми.

До проблеми мовленнєвої агресії зверталось багато вітчизняних та зарубіжних науковців. К. С. Серажим, Г. В. Завражина, О. П. Гуз, Н. І. Єльнікова досліджують засоби вираження мовленнєвої агресії у масмедійному політичному дискурсі України; дисертаційне дослідження О. А. Кузик присвячено когнітивним та комунікативним особливостям мовленнєвої агресії в політичному дискурсі США та Великої Британії; на шляхах подолання вербальної агресії зосереджується розвідка О. В. Качмар; Ю. В. Кріпак з'ясовує можливості реалізації мовленнєвої агресії в конфліктному та агресивному дискурсах. Незважаючи на ґрунтовний науковий доробок з цієї проблематики, залишається чимало питань в царині теоретичного вивчення мовленнєвої агресії, дослідження вербальної агресії в контексті мовленнєвого маніпулювання, створення узагальненої класифікації мовних і позамовних засобів її вираження тощо.

Формування мети статті. У сучасному політичному дискурсі мовленнєва агресія є важливим засобом впливу на громадську думку, особливо під час передвиборчих кампаній. Виборчі перегони в США характеризуються жорсткими риторичними прийомами, спрямованими як на привернення уваги виборців, так і на дискредитацію опонентів. Метою даної статті є аналіз мовленнєвої агресії у передвиборчих дебатах кандидатів у президенти США, що дозволить краще зрозуміти механізми політичної комунікації та виявити стратегії маніпуляції громадською думкою. Матеріалом дослідження стала стенограма президентських дебатів Дональда Трампа та Камали Гарріс, розміщена на сайті abcnews.go.com

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці паралельно існує кілька термінів на позначення виявів агресії у мовленні. Українська науковиця О. П. Гуз використовує поняття «вербальна / мовленнєва / комунікативна / словесна / мовна агресія» як синонімічні і потрактовує їх як конфліктогенну мовленнєву поведінку, в основі якої лежить установка на суб'єктно-об'єктний тип спілкування й негативізуючий вплив на адресата [1, с. 155]. Вербальну агресію як «навмисні мовленнєві дії, що цілеспрямовано завдають шкоди іміджу об'єкта вербальної агресії шляхом використання певних мовних та мовленнєвих засобів», визначає дослідниця

І. Ф. Бублик [2, с. 5]. К.С. Серажим теж послуговується терміном «вербальна агресія», під якою розуміє «вираження мовними засобами негативного емоційно-оцінного жорсткого ставлення до кого-, чого-небудь, яке порушує уявлення про етичні та естетичні норми, а також перенасичення тексту негативною інформацією» [3, с. 63]. О. А. Кузик вважає мовленнєву агресію засобом дисгармонізації міжособистісних стосунків комунікантів в умовах деструктивної комунікації [4, с. 35]. За визначенням Єльнікової Н. І., мовленнєва агресія є «особливим різновидом деструктивної поведінки особи з метою завдання психологічної шкоди окремій людині чи групі людей під час комунікації» [5, с. 117]. Дослідниця наголошує, що виявляючи мовленнєву агресію, суб'єкт (адресант) демонструє негативне ставлення до співрозмовника або сторонньої людини/людей, до предметів матеріального світу, до соціальних явищ тощо, різку опозицію щодо суджень, бажання домінувати над іншими учасниками комунікативного акту та нав'язувати їм свою точку зору [5, с. 117]. Отже, усі подані вище дефініції акцентують увагу на цілеспрямованому характері агресивних висловлювань з метою демонстрації негативного ставлення та одночасного заподіяння моральної, психологічної шкоди адресату.

Одним із центральних засобів реалізації мовленнєвої агресії є інвектива, яку згідно широкого значення розуміємо як будь-який вербально виражений прояв агресивного ставлення до опонента. Погоджуємось з думкою Г. В. Завражиної, що інвектива в такому розумінні є основним, найбільш сильним і деструктивним проявом мовленнєвої агресії, що охоплює значно ширше коло явищ, ніж просто табуйовані лексико-фразеологічні одиниці [6, с. 7–8]. Вона може виявлятися на різних мовних рівнях за допомогою лексичних, граматичних і стилістичних засобів, втілюватися у певних способах оформлення думок і структуруванні тексту з певною комунікативною метою. Дослідниця наголошує, що будь-яку мовну одиницю можна вважати інвективною, якщо вона вписується у наступні параметри:

1. Семантичні параметри – особливості семантики мовних одиниць (інтелектуальна негативна оцінка, а також компоненти експресивності: емоційна оцінка, інтенсивність, образність, стилістична маркованість).

2. Прагматичні параметри – особливості ситуації, в якій використовується одиниця. Присутність «глядачів» посилює інвективність висловлювань.

3. Функціональні параметри – спрямованість мовної одиниці на зниження соціального статусу інвектума і заподіяння йому психологічної шкоди, утвердження домінуючого становища мовця, демонстрацію сили [6, с. 7–8].

Політичний дискурс як різновид публічного інституційного дискурсу є ключовим інструментом впливу на масову свідомість та формування соціальної реальності. У межах передвиборчої кампанії політичне мовлення перетворюється на арену боротьби за владу, де засоби переконання, маніпуляції, а також мовленнєва агресія стають важливими складниками риторичних стратегій кандидатів. Саме політичний дискурс є тим контекстом, у якому агресія набуває не лише комунікативної, а й ідеологічної функції. Використання агресивної риторики в контексті боротьби за владу зумовлює нагнітання страху, протиставлення «своїх» і «чужих», поляризацію громадської думки та виступає як інструмент маніпуляції масовою свідомістю.

Дональд Трамп та Камала Гарріс у дебатах 2024 року активно застосовували мовленнєво-агресивні стратегії, що проявлялися у формі політичної полеміки, провокацій, критики, нападок, порівнянь, ярликів, а також у структурі дебатів, коли опоненти взаємно знецінюють позиції один одного.

Мовлення обох кандидатів було переповнене експресивною та емоційно забарвленою лексикою з негативною семантикою, як-от: *to destroy, to die, to explode, to rip off, to hate, to execute, to suffer, to insult, to kill, terrible, radical, horrible, immoral, antisemitic, unfair, exhausted, dangerous, fraudulent, weak and incompetent, ineffective, a dictator, a buster, a disaster, criminality, terrorists, sexual assault, weaponization, enemies, disdain, a threat, terror, unemployment, grievances, recession, wars, criminals, execution, rape, incest, a crime, a violation, a lie, a disgrace, a mob, a total catastrophe, the chaos, a bloodbath, a failing nation, viciously and violently, very horribly etc.* [7]. Використання подібних лексем має на меті залякати аудиторію, катастрофізувати можливі результати виборів та спровокувати негативні емоції по відношенню до свого опонента.

Одним із найяскравіших проявів мовленнєвої агресії у мовленні обох кандидатів є прийом навішування ярликів та демонізація опонента. Так Дональд Трамп називає Камалу Гарріс марксисткою: *She's a Marxist. Everybody knows she's a Marxist. Her father's a Marxist professor in economics. And he taught her well* [7]. Це є класичним прикладом навішування ярликів, використання лексеми *Marxist* в даному контексті має на меті викликати негативні асоціації та відштовхнути від неї певну частину аудиторії. Згадка про батька є спробою дискредитувати її через сімейні зв'язки. У свідомості американського соціуму подібні номінації виконують функцію маніпулятивного стереотипу, оскільки асоціюються з тоталітарною ідеологією, авторитарним, комуністичним державоустроєм тощо. Агресивність висловлювання посилюється завдяки генералізації *everybody knows*.

Камала Гарріс, в свою чергу, у якості прийому навішування ярликів використовує по відношенню до Трампа негативно маркований політичний термін «dictator». *It is well known that he admires dictators, wants to be a dictator on day one according to himself. It is well known that he said of Putin that he can do whatever the hell he wants and go into Ukraine. It is well known when that he said when Russia went into Ukraine it was brilliant. It is well known he exchanged love letters with Kim Jong un. And it is absolutely well known that these dictators and autocrats are rooting for you to be president again because they're so clear, they can manipulate you with flattery and favors. And that is why so many military leaders who you have worked with have told me you are a disgrace* [7]. З метою дискредитації опонента вона звинувачує колишнього президента у підтримці диктаторських режимів (*he admires dictators; these dictators and autocrats are rooting for you to be president again*) та в антидемократичних намірах (*wants to be a dictator on day*). Фраза «*it is well known*» використовується для надання звинуваченням вигляду загальноновизнаних фактів, хоча насправді це особиста думка. Пряма особиста образа (*you are a disgrace*), підкріплена посиланням на третіх осіб (*so many military leaders*) є яскравим виявом мовленнєвої агресії, що знецінює опонента в очах аудиторії.

У наступному прикладі Дональд Трамп для знецінення та дискредитації віце-президента використовує ідеологічний ярлик «czar»: *She was the border czar. Remember that. She was*

the border czar [7]. Запозичене з російської мови слово-архаїзм «czar» у переносному значенні означає автократичного керманіча, тирана, а отже виражає ідеологему, співвідносну з політичними реаліями, які є «чужими» демократичним засадам західного світу і тому може трактуватися як контекстуальний пейоратив.

Прийомом мовленнєвої агресії у дебатах виступає також деструктивна критика, тобто зневажливі, образливі судження про опонента, висміювання та знецінення його вчинків та дій. Дональд Трамп говорить про віце-президентку:

She's worse than Biden. In my opinion, I think he's the worst president in the history of our country. She goes down as the worst vice president in the history of our country. But let me tell you something. She is a horrible negotiator. They sent her in to negotiate. As soon as they left Putin did the invasion [7]. Маркерами мовленнєвої агресії є використання прикметника з негативною семантикою у найвищому ступені порівняння *the worst*, гіперболізація *in the history of our country*, негативно оцінений прикметник *horrible*. Ці особисті оцінки мають на меті підкреслити некомпетентність віце-президента та перекласти відповідальність за глобальну подію (напад РФ на Україну) на опонента. Надмірні перебільшення посилюють емоційний вплив, сприяють створенню відчуття паніки та катастрофи. Протягом дебатів Дональд Трамп неодноразово повторює, що вважає Байдена найгіршим президентом в історії країни, а називаючи Гарріс навіть гіршою за Байдена, він в агресивній манері знецінює її як особистість і політика.

Далі колишній президент вдається до агресивного знеособлення Камали Гарріс, називаючи її Байденом: *She is Biden. She's trying to get away from Biden... She is Biden* [7]. Повторення фрази «*She is Biden*» є способом принизити Гарріс як самостійного політика і звести її до фігури, що асоціюється з опонентом, якого він критикує. Це також висміювання її спроб дистанціюватися від президента Байдена.

Щоб посилити свою негативну оцінку та завдати шкоди політичному іміджу віце-президента Дональд Трамп використовує риторичні прийоми дискредитації, зокрема викриття: *But when this weak pathetic man that you saw at a debate just a few months ago that if he weren't in that debate he'd be running instead of her, she got no votes, he got 14 million votes, what you did, you talk about a threat to democracy. He got 14 million votes and they threw him out of office. And you know what? I'll give you a little secret. He hates her. He can't stand her* [7]. Інвективний зміст актуалізується у фразах «*He hates her. He can't stand her*», де емоційно заряджена лексика передає ситуацію конфлікту, який базується на особистій неприязні, а не на політичних розбіжностях, а фраза «*I'll give you a little secret*» створює відчуття ексклюзивності інформації та таємничості, що робить наступні особистісні нападки більш «переконливими» для аудиторії.

Під час дебатів Дональд Трамп виявляє більшу категоричність та агресивність у судженнях щодо дій команди президента Байдена та особистості Камали Гарріс. Його риторика побудована на гіперболізації та катастрофізації. Заяви Трампа є перебільшеними та драматичними. Наприклад, він стверджує, що якщо опонента оберуть, *it will be the end of our country*, оскільки *She's destroying this country. And if she becomes president, this country doesn't have a chance of success. Not only success. We'll end up being Venezuela on steroids* [7]. Такі інвективні твердження формують образ людини, позбавленої будь-якої компетентності

та яка є загрозою для майбутнього всієї країни. Маніпулятивне порівняння «*We'll end up being Venezuela on steroids*» використовує відомий негативний приклад країни, що асоціюється з економічним крахом та політичною кризою, а підсилене метафорою «*on steroids*» робить цей образ ще більш загрозливим та абсурдним. Обговорюючи політику США щодо Ізраїлю, Дональд Трамп стверджує: *She hates Israel. If she's president, I believe that Israel will not exist within two years from now. ... She hates Israel. At the same time in her own way she hates the Arab population* [7]. Це яскравий приклад апокаліптичної риторики, яка має на меті викликати страх та відчай. Також він зневажливо називає політику опонента «*policy that's insane*» та припускає, що *they have to hate our country*. Ці фрази містять маркери мовленнєвої агресії, крім того, мають ознаки маніпулювання, оскільки не ґрунтуються на фактах, а є емоційно зарядженими категоричними оцінками.

Камала Гарріс теж активно послуговується прийомом дискредитації, катастрофізуючи можливі наслідки майбутніх виборів, зокрема вона стверджує: *Donald Trump the candidate has said in this election there will be a bloodbath, if this and the outcome of this election is not to his liking* [7]. Використання емоційно забарвленої лексики з негативною семантикою «*bloodbath*» у контексті виборів має на меті налякати аудиторію, представити кандидата як небезпечного та антидемократичного та асоціювати опонента з насильством.

Гарріс прямо звинувачує Дональда Трампа у низці негативних подій: *Donald Trump left us the worst unemployment since the Great Depression. Donald Trump left us the worst public health epidemic in a century. Donald Trump left us the worst attack on our democracy since the Civil War. And what we have done is clean up Donald Trump's mess* [7]. Вона приписує йому відповідальність за найгірше безробіття, найгіршу епідемію та найгіршу атаку на демократію. Такі гіперболізовані негативно-оцінні характеристики створюють образ її опонента як причини всіх проблем. Метафора «*clean up Donald Trump's mess*» є яскравим прикладом мовленнєвої агресії, що знецінює всі дії попередньої адміністрації та представляє їх як «безлад», який потрібно «прибирати». Ця метафора не залишає місця для об'єктивної оцінки, а одразу ж формує негативне ставлення.

«Посилання на авторитет» – це риторичний прийом, що дозволяє посилити позицію мовця у дискредитації опонента, він спрямований на створення ілюзії однастайності та авторитетної думки: *And if you want to really know the inside track on who the former president is, if he didn't make it clear already, just ask people who have worked with him. His former chief of staff, a four-star general, has said he has contempt for the constitution of the United States. His former national security adviser has said he is dangerous and unfit. His former secretary of defense has said the nation, the republic would never survive another Trump term* [7]. Інвективно-експресивний ефект в даному висловленні досягається завдяки негативним характеристикам, що приписуються Дональду Трампу (*he has contempt for the constitution, he is dangerous and unfit, the republic would never survive another Trump term*). Ці фрази є формою мовленнєвої агресії, оскільки вони не обговорюють політику чи конкретні дії, а прямо заявляють про небезпечні та неприйнятні якості опонента, використовуючи емоційно заряджені лексеми.

В наступному висловленні автор вдається до ще більш гострої образи опонента: *And world leaders are laughing*

at Donald Trump. I have talked with military leaders, some of whom worked with you. And they say you're a disgrace [7]. Інвективний зміст досягається шляхом використання негативно забарвленої лексики та вказівки на авторитетне джерело. Посилання на третіх осіб додає висловлюванню переконливості, хоча саме по собі таке бездоказове твердження є маніпулятивним прийомом, оскільки з контексту не зрозуміло, які саме світові лідери сміються з особи колишнього президента, і які саме військовокомандувачі стверджують, що він є ганьбою для нації.

Крім лексико-стилістичних засобів інвективний зміст може актуалізуватися завдяки морфологічним формам, зокрема через вживання займенника III особи *він, вона*, що вказують на адресата. З самого початку дебатів Дональд Трамп у своїй манері поведінки демонструє зневагу та домінування через мінімізацію уваги до опонентки: він майже не встановлює зорового контакту з Гарріс, уникає прямого звертання до неї, під час полеміки послуговується лише займенником *вона*, ніби звертаючись безпосередньо до аудиторії і таким чином ігнорує її присутність. У стенограмі дебатів не знаходимо жодної репліки Трампа, де б згадувалось ім'я віце-президентки, що, вважаємо, є також формою мовленнєвої агресії, способом вираження мовцем зверхнього ставлення до співрозмовника, прийомом пониження його соціального статусу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, проведене дослідження засвідчило, що мовленнєва агресія майже завжди присутня у політичному дискурсі, особливо коли мова йде про такі його форми, як дебати. Найчастіше вона реалізовується через використання різних риторичних прийомів, які мають на меті знецінити опонента, применшити його соціальний статус, зашкодити політичному іміджу, дискредитувати його в очах аудиторії та спровокувати негативні емоції. З точки зору адресанта мовленнєва агресія, попри її очевидно негативне забарвлення, не завжди має виключно деструктивний характер. У певних випадках вона може стати ключовим фактором формування харизматичного або «сильного» іміджу політика, здатного сказати правду в очі, не боятися опонентів та захищати інтереси простих людей. Мовленнєва агресія в політичному дискурсі активізує афективні механізми мислення, викликає сильні емоційні реакції, як-от гнів, страх, презирство, може призводити до поляризації суспільства, спрощуючи складну реальність, подаючи її через дихотомічні опозиції: «ми – вони», «добро – зло», «патріоти – зрадники». Це дозволяє політику створити чіткий, емоційно заряджений наратив, що добре засвоюється аудиторією та водночас зменшує її критичне мислення.

Література:

1. Гуз О.П. Особливості вираження вербальної агресії у масмедійному дискурсі Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2010. Вип. 13. С. 154–159.
2. Бублик І.Ф. Комунікативно-прагматичні та лінгвістичні аспекти реалізації вербальної агресії в парламентському дискурсі ФРН : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2006. 20 с.
3. Серажим К.С. Засоби впливу агресії в політичному медійному дискурсі України. Scientific Journal "Science Rise". 2015. №1/1(6). С. 61–64.

4. Кузик О.А. Когнітивні та комунікативні особливості мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі електронних видань США і Великої Британії) : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.04. Львів, 2019. 296 с.
5. Сльнікова Н.І. Лінгвістичні аспекти вивчення мовленнєвої агресії в українськомовному медіапросторі. Філологія початку XXI сторіччя: традиції та новаторство : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Львів – Торунь, 30 вер. – 1 жовт. 2022 р.). Київ. 2022. С. 116-120.
6. Завражина Г.В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ. 2007. 22 с.
7. Harris-Trump presidential debate transcript. URL: <https://abcnews.go.com/Politics/harris-trump-presidential-debate-transcript/story?id=113560542>

Cheberiak A. Speech aggression in institutional discourse

Summary. The article examines the specifics of verbal aggression in US political discourse based on the material of presidential debates between Donald Trump and Kamala Harris.

While researching the topic it has been found that US election campaigns are characterized by harsh rhetorical techniques aimed at attracting voters' attention and discrediting opponents. Politicians actively use different verbal means to influence and mobilize the electorate, and in this context verbal aggression becomes a tool for struggle, demonstration of leadership, rhetorical superiority, and strategic dominance.

The analysis of scientific publications has shown that in modern linguistics there are several synonymous terms to describe aggressive speech: verbal / speech / communicative / linguistic aggression, with speech and verbal aggression being the most common. Summarizing the definitions of scientists, speech aggression can be defined as a deliberate attempt to influence the addressee with the aim of discrediting, diminishing authority, devaluing, insulting and humiliating their honour and dignity.

It has been established that one of the most destructive forms of verbal aggression is invective, which is defined as any verbal expression of an aggressive attitude towards an opponent. It can be manifested at different linguistic levels through lexical, grammatical, and stylistic means.

The analysis of the linguistic material allowed us to conclude that Donald Trump and Kamala Harris both employed verbally aggressive strategies during the 2024 debates. These strategies were manifested in the form of political polemics, provocations, criticism, attacks, comparisons and labels. The verbal means of aggressive content were lexical units with negative evaluative semantics, contextual pejoratives and stylistically marked units and figures of speech.

Key words: verbal aggression, speech aggression, political discourse, invective, means of verbal aggression expression.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 14.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 12.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025